

ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN SORUNLARI KARŞISINDA TÜRK VE ALMAN TOPLUMLARI

Wolf König *

Son zamanlarda Federal Almanya'daki Türklerin durumu çok yönlü olarak ilgi çekmektedir. Türklerle ilgili konularla genellikle Almanlar meşgul olup Türklerle daha az rastlanmaktadır. Ayrıca, Türk toplumunun Almanya'daki vatandaşlarına az ilgi göstermesi, Almanya'da şaşkınlığa sebep olmaktadır. Makalemde bu ilgisizliğin doğru olup olmadığını tartışmak istiyorum. Özellikle, Federal Almanya'da yaşayan Türklerin içinde bulunduğu gelişmeler dolayısıyla Türk toplumunda bu konuya eğilmek için nesnel bir nelerin olup olmadığını araştıracağım.

Bazı Türk gazetelerinin tutumu bir konuda gerçekten büyük bir ilgi olduğunu ispat etmektedir. Bu nokta, Federal Almanya'daki Türk düşmanlığıdır. Almanya'daki yabancıların içindeki en büyük grup Türkler olduğuna göre, 'yabancı düşmanlığı' ve 'Türk düşmanlığı' kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, yabancı işçilere karşı toplumsal bir çatışmanın ifadesi olan Türk düşmanlığı Federal Almanya'da 1980'den önce de vardı.

Bu tür Türk düşmanlığının ekonomik kriz zamanlarında kuvvetlenebileceği de bellidir. Bir de, başka problemlerden saptırma durumu vardır. Ancak, bu düşmanlık, bir Türk işçi düşmanlığı, bir Türkiye düşmanlığına karışarak son yıllarda yeni bir anlam kazanmıştır. Yüzeyle, bir Türk düşmanlığı olarak ifade edilen bu durumun birbirinden ayrı iki yönü bulunmaktadır. Bir tarafta, Türklerin dinsel bakımdan şartlı olan farklı kültürden oluşan bir toplum olduğu ve bu yönüyle bir Avrupa toplumu ile bağdaşmadığı iddia edilmektedir. Müslüman toplumların saldırgan olduğu da ileri sürülmektedir. Bu gibi bir yanıt Türk Toplumuna karşı olduğu gibi bütün diğer Müslüman memleketlere de karşıdır. Bu düşmanlığın ikinci yönü ise Türkiye'deki siyasal durumun Almanya'ya aksinden kaynaklanmaktadır. Tabii ki, Türkiye'deki siyasal durumun yorumu Almanların kendi düşüncelerine göre çok değişik olmaktadır. Türkiye'ye yapılan ithamlar, Federal Almanya'daki Türkler tarafından yaratılan toplumsal problemlerle ilgili olan ithamlardan ayrılmalıdır, yoksa Almanya'daki Türklerle karşı olan düşmanlık ayrıca artar. Türkiye hakkındaki bu iki itham da doğru değildir. Lâiklik ilkesi Türkiye'de Federal Almanya'dan daha katı bir biçimde uygulanmaktadır, ve Türkiye'deki Türkler, Almanya'daki siyasal durumu ithal etmek isteyebilirler, ama tersini hiç kimse düşünmemektedir.

Şuna da işaret etmek isterim ki, Almanya'da Türk dostluğu vardır. Yakında, ister istemez, Federal Almanya'da bir Türk lobisinin oluşacağını da iddia edebilirim. Bu lobinin tutması, ve de Türk düşmanlığının azalması herhalde Türk Toplumunu ilgilendirir.

* Uzman Dr., Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Maalesef, geçmiş zamanlarda iyi niyetli bir Türk dostuğu Türk düşmanlığına karşı koymaya çalışarak bazen olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Böylece, Türkler için reklâm, Türklere karşı propagandaya dönmüştür. Bu sorunun da iki yönü vardır. İlk olarak, yabancıların çok şahsi problemleri olduğunun gözlenmesidir. Almanlara içi olan bir Türk zavallı, kaderi berhad olmuş bir hasta gibi görünür. Böylece, ilkin bir acıma hissi doğabilir, ama bu bir müddet sonra bir hastaya devamlı bakmak yerine bu problemlili hastadan kurtulma arzusuna dönecektir. İkinci durum ise, daha tehlikelidir. Yabancıların köklü durumunun gelecekte Almanya için çok büyük problemlere sebep olacağından korkulmaktadır. Bu düşüncelerin ifadesi 'sosyal bomba' sözüyle ortaya çıkar. Böyle bir düşünce korku ve bu problemden kurtulma arzusunu ortaya çıkarır. Ve bu problemden kurtulmak da tabii ki, ilgili olan kişileri memleket dışına çıkarmak demektir.

Esasen bu durumda, 'toplumsal problem' ifadesi bana problemlili gelmektedir. Hemen bir bomba düşündürmediği halde bile 'toplumsal problem' kavramının menfi bir yan anlamı vardır; şu tanıma bakınız; "Toplumsal bir problem, toplumun önemli grupları tarafından istenmeyen olarak tanımlanıp onun değişmesinin mümkün olduğuna inanılmış doğal ya da toplumsal bir durumdur." ¹ Burada, istenmeyen durum, yabancıların mevcudiyetine bağlı olan toplumsal bir durumdur. Herşeyden önce, istenmeyen olarak tanımlanan toplumsal grup, yani yabancılar istenmediklerini anlamalıdır. Ancak, ondan sonra, başka önemli toplumsal gruplar bu tanıma katılarak durumu değiştirmeye çalışabilirler. Bu tanım böyle anlaşılmasa, o zaman söylenmelidir ki, herhangi önemli bir toplumsal grup yabancıları kendi düşüncelerine göre bir toplumsal problem olarak tanımlar. ² Toplumsal bir problem böylece kolayca yaratılır ya da büyütülür. Bu görüşle ilgili olarak toplumsal bir problem gerçeğinden ne kadar uzaklaşabileceğini gösteren bir görüşü aşağıda belirtmek istiyorum: "Artık bir kurum toplumsal problemi kabul ettikten sonra 'kamusal ilgi'nin gittikçe azaldığı sık sık görülmektedir. Toplumsal bir problem, problemi yaratan grup tarafından anlaşılacak kabul edildikten sonra ilginç bir durum ortaya çıkar. Kurumlarda toplumsal problemlere konu olan kişiler hayat ve mesleklerini probleme göre değiştirirler. Problemi azaltma ya da yok edebilme çabaları ise kendi hayat ve mesleklerine karşı bir tehdit olarak görünmektedir..." ³

1. Bkz. H. Harbach (1976) s. 10. İstenmeyen doğal bir durum, örneğin bir deprem olabilir.
2. H. Harbach (1976)'a böyle bir düşüncüyü isnat etmem. Toplumsal bir problem için geliştirilen 'yapısal kuvvet' kavramına göre istenmeyen durumu yaratanların bu sorunu görüp değişmek için nesnel bir arzuları olmalıdır.
3. Bkz. H. Harbach (1976) s.12.
J. Meyer — Ingwersen / R. Neumann/ M. Kummer'de (1977; 23) buna benzer tutarız bir durumdan bahsedilir. Alman okullarında yetenekleri yetersiz olan Türk çocukları için hazırlık sınıfları vardır. Bu sınıfların amacı Türk çocuklarının yeteneklerini Alman sınıflarının standartlarına göre yükseltip Alman sınıflarına girişini mümkün olduğu kadar çabuk sağlamaktır. Ancak, bu hazırlık sınıflarında çalışan Türk öğretmenler işsiz kalmamak için Türk çocuklarının başarısı ile hiç ilgilenmemişlerdir. Yazarlara göre, Türk öğretmenler bu hareketleri ile aslında suçlanmamalıdır. Çünkü öğrenciler başarılı oldukları takdirde kendilerinin işi sona ermektedir.

Onun için, Almanya'daki yabancıların durumunun toplumsal bir problem olduğunu söylemek istemiyorum. En azından, Alman toplumunun önemli grupları için bu durumun istenmeyen bir durum olduğunu söylemek istemiyorum. Belki Türkçe olan 'sorun' sözcüğünde bu menfi yananlama, Almanca'nın 'problem' sözcüğünde olduğu gibi yoktur. Federal Almanya'da yabancıların bulunmasının bu ülkede toplumsal bir değişme süresine yol açtığı ve bu değişimin gidişinin yabancıların değişmesiyle belirlendiği görüşünden hareket etmekteyim. Şimdi bu toplumsal değişimin yollarını ele almak istiyorum. Başka bir deyişle, Federal Almanya'da Türklerin kültüre tabi olan toplumsal değişimin mümkün olan süreçlerini araştıracam. Türklerle Almanlar arasında kültürel farklar olduğunu kabul edelim. Bu makalede bu özel kültürel farkları kaleme almak istemediğim gibi kültür açısından şehir ve taşra arasındaki karşıtlığın Türkiye'de de ahenksiz olduğu gerçeğini de bir yana bırakmaktayım. Bu kültüre bağlı olan toplumsal değişmeyi düzenleme imkanları – gerekse Alman, gerekse Türk toplumu tarafından – araştırılmaktadır. Toplumsal değişme imkanlarını kuşaklara göre ayrı ayrı ele alarak mümkün olan dönüş hareketlerini de gözden geçireceğim.

Son noktaya gelince, Federal Almanya'da gelecekte de yabancı işçiye ihtiyaç olacağı gerçektir. Böylece, şimdilik Türk işçilerine yapılan Türkiye'ye dönüşü amaçlayan baskı her halde fazla uzamayacaktır. ⁴ Onun için, gelecekte Türkiye'ye büyük bir dönüş dalgası herhalde olmayacaktır. Bir Türk yurda dönerse, bu dönüş şahsi bir kararla olacak ve bu şahsi karar toplumsal değişimin sonucu gerçekleşecektir.

Kültüre tabi olan toplumsal değişim kuşaklar açısından genellikle bir birinci ve bir ikinci kuşağa ayrılır. Burada ikinci kuşak birinci kuşağın çocuklarından teşekkül eder. Bu biyolojik kuşak ayrımının yanında toplumbilimsel bir kuşak ayrımı da mümkündür. Böylece de dört ayrı kuşağa ulaşılır. ⁵ Birinci kuşak Federal Almanya'ya sanki keşfedilmemiş bir memlekete gider gibi giden ve kendi ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla dışagöç eden ilk içegöçlülere teşekkül eder. Onlar ülkelerinin en fakirlerinden değildir. İkinci kuşak, birinci kuşağa karşılık olarak, Almanya'ya varışta en azından bir Türk çevresi bulabilen ve bu Türk çevrenin yardımını alan içegöçlülere meydana gelir. Bu ikinci kuşak, daha evvelen Almanya'ya yerleşenlerin köyünden ya da mahallesinden olan hemşeriler, dostlar, arkadaşlar ve arkabalardan ibaret olup ancak Almanya'dan gelen yardımla göç imkanı sağlayabilecek, bazıları yurtlarında en fakirlerden olan yetişkenlerdir. Üçüncü kuşak, birinci ve ikinci kuşağın en yakın akrabalarındandır, yani Almanya'ya belli bir yaştan sonra gelen eşler ya da okul çağındaki çocuklardır. Dördüncü kuşak, Almanya'da doğmuş, ya da çok küçükken Almanya'ya gelmiş birinci ile üçüncü kuşağın çocuklarından kurulur. Onların bütün eğitimleri ve toplumsallaşmaları Almanya'da oluşur. Dördüncü kuşağın bir kısmı artık evelenme çağına

4. F. Heckmann (1980; 101—102) makalesinde, istatistik yayınları vasıtasıyla Federal Almanya'da çalışan yabancı işçilerin orta ve uzun vadeli olarak daha gerekli olacağını hesaplar, "Ekonomik şartlar konuk işçinin içegöç (immigration, Einwanderung) durumunu belirler" sonucuna varır. (s. 102).
5. Aşağıda anlatılan dört kuşak ayrımı başka bir bakımdan, K. Ehlich'in (1981) makalesinde de yapılır.

yaklaşmış, ya da girmiştir. Bu yüzden bir beşinde kuşak beklenmektedir. Bu yalnız biyolojik bakımdan değil, aynı zamanda toplumbilimsel bakımdan da önemli olan yeni bir kuşaktır, çünkü bu kuşağın ebeveynleri tamamen Almanya'da toplum-sallaşmıştır.⁶

Kültüre tabi olan toplumsal değişim dört ayrılmaktadır : 1. Entegrasyon. 2. Akültürasyon, 3. Asimilasyon, ve 4. Enterkültürasyon⁷.

1. Entegrasyon, Almanya'da yabancıların ikâmetleri dolayısıyla en çok kullanılan kavramdır. Ancak, her bilimsel anlamda, entegrasyon, ev sahibi toplumun kültürel düzgülerini kabul etmek demek değildir. Durum bunun tamamiyle aksidir. Entegrasyon sürecinde içegöç yapan grup, anayurdlarından getirdikleri kültürel düzgüleri tutarak ev sahibi memleketin toplumun bir parçası olar. Entegrasyon, gruba tabi olan bir süreçtir. Kültür, yalnız bir düzgü ve değerlendirme dizgesi değil, aynı zamanda özel organize olmuş bir davranış dizgesi olduğuna göre⁸ bir kültür ancak bir grup içinde iletişimde bulunularak muhafaza edilebilir. Yeni içegöç yapan grubun toplumsal değişimi, ev sahibi memleketin toplumunun üyeleri ile yeni içegöç yapan grubun üyelerinin tüm toplum içindeki toplumsal işlevlerine göre gerekli olan iletişim tarzlarını geliştirmekle gerçekleşir. Sonuçta, tüm toplum değişmelidir. Tüm toplum, yeni içegöç yapan gruba anayurdundan getirdiği kültür düşüncesine göre organize olabilmesi için gerekli olan alt yapıları hazırlamalı ya da bu alt yapılara imkan vermelidir.

Yeni içegöçlüler etnik bir grup, etnik bir azınlık değildir. Etnik bir grup, üstün bir kültüre sahip olan bir topluma devamlı ilişkide bulunmaktadır. Bu, etnik bir grubun eşit haklara sahip oluşu olmadığı sorusunu akla getirir. Eşit haklar olmakla beraber, üstün bir kültüre sahip olan bir toplumda toplumsal başarı için bir uyum gerekir. Bir grubun bir topluma entegrasyonunda, entegre olacak gruba tüm toplum tarafından belirli toplumsal işlevlere imkan veren, ya da ilhak⁹ eden,

6. Bu kuşaklar teker teker zaman sırası bakımından epeyce çatışır. Bir çok içegöçlü daha keşfedilmemiş bir Almanya'ya girerken, başkaları vatandaşlarının bulunduğu bir yere içegöç yaparlar. Bir yandan dördüncü kuşak gelişip büyürken, diğer yandan aile kavuşturması olarak üçüncü kuşak hala içegöç yapmaktadır.
7. Bu dört kültüre tabi olan toplumsal değişim türünü dört ayrı tanım ile karşılamak Almanca'da mümkün değildir. Burada kullanılan terimler biraz değişmiş bir anlamla G. Endruweit (1981)'in makalesinden alınmıştır. Bu dört kavramın Türkçe karşılıklarını bulmak zordur.
8. Bkz. B. Malinowski (1975; 80 ve sonrası.)
9. Bkz. Endruweit (1981;262) entegrasyon ile eşit halkların birbirine bağlı olmadığını örneklerle göstermektedir. Mesela, İsviçre'de kadınlara oy hakkı ancak 1971'de verilmekle beraber, İsviçreli kadınlar her halde daha önce entegre olmuşlardır. Roma İmparatorluğu'ndaki Yunanlı köleler de entegre olmuşlardır.

ve uyum gereken işlevleri belirten bir süreç vardır. Entegre olmuş etnik grupların bulunduğu bir topluma örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri verilir. Bu ülkede, Anglo-Sakson, ve Germen memleketlerinden gelen ve dinleri protestan, kalvinist ya da püritan olan içgöçlülerden kurulan üstün bir kültür vardır. Dinleri katolik, ya da protestan olmayan başka hristiyan etnik gruplar, Museviler, Çinliler ve başkaları da bulunmaktadır. Bu etnik grupların üyeleri bir taraftan dilleri dahil kültürel özelliklerini muhafaza etmektedirler. Aynı zamanda toplumsal başarı için şart olan 'American Way of Life' (Amerikan yaşama tarzı)na sahiptirler. Gerçekten bu grupların çoğu gayet başarılıdır. Eşit hakları, siyasal lobileri bile vardır. Ekonomik ve siyasal alanda büyük başarının üstün kültüre bir uyum gerektirdiği görülür. Çince anadili olan bir Çinlinin ABD'nin devlet başkanı olabileceğine inanmak güçtür, ancak geleneksel, ama çok zengin pek çok sayıda Çinli vardır. Ayrıca, ABD örneğinde, toplumsal işlev imkanı sağlanması, ya da ilhak edilmesi bakımından etnik gruplara farklı davranıldığı görülmektedir. Bir etnik grup daha alçak seviyedeki işlevlere, başka bir grup ise prestijli mesleklere sahip olabilir. Bu gibi bir işlev ilhagından kaçması bireyin ancak kendi etnik grubundan ayrılarak mümkündür.

İçinde entegre gruplar olan bir devletin başka bir örneği, klasik Osmanlı İmparatorluğu'dur. Nüfus, dine göre 'millet' olarak gruplara bölünmüştü. Milletler teker teker kendi organizasyonları altında okullar, hastahaneler ve başka sosyal tesisleri, kendi mahkemelerini kurmuşlar, aile işlerinde devlet işlevlerini yapmışlardır. Müslüman Milleti kültür bakımından üstün olmuş, başka bir milletin üyesi toplumda yüksek bir başarıya sahip olmak isteğinde bu üstün kültüre uyum sağlaması fazım olmuştur.¹⁰

Etnik grupların alt yapı kuruluşlarında da din unsuru çok önemlidir. ABD'deki etnik grupların genellikle kilise ile dini cemaat binasından ibaret olan ve devamlı bir buluşma yerinin işlevini taşıyan din merkezleri vardır. Böylece dini alanın yurtda olduğundan daha fazla önemi vardır. Bu durum, İslam derneği aynı zamanda kendi vatandaşlarıyla ilişkileri sağlayan bir buluşma yeri olması bakımından Almanya'daki Türkler için de geçerlidir. Zaten entegre olan etnik grupların, dini tesisleri, tatil günlerini geçirmek amacıyla kurulan dernekleri kendi dükkânları, kendi doktorları gibi altyapıları her yerde benzer kurumlar olarak mevcuttur.¹¹ Bu bakımdan, Almanya'daki Türk grubunun bazı özellikleri de vardır. Meselâ, Almanya'dan yurtlarına döviz göndermeleri için açılan Türk bankaları çok özel bir durumdur. Bir etnik grubun, üyelerine sosyal ve mali bakımdan bir emniyet verme işlevi Federal Almanya'da sosyal işsizlik ve hastalık sigortası olduğu için önemli değildir.¹² Son olarak, ABD'ye karşılık olarak Federal Almanya'da, özel tesislere ancak özel şartlar altında izin veren umumi bir eğitim sistemi vardır. Devletin eğitim tekelinden yabancılar bakımından da vazgeçilmektedir. Bu tekel durumunda F.Almanya'nın entegre olacak içgöç yapan grup için alt-

10. Bkz. S.J. Shaw (1971; s. 90 - 97)

11. Bkz. F. Heckmann (1980). Bu makalede ABD ve Federal Almanya'daki etnik grupların bazı benzerlikleri gösterilmektedir.

12. Bu noktaya F. Heckmann (1980; 109)da değinilmektedir.

yapılar sağlaması gerekmektedir.¹³ Etnik gruplar entegre olurken genellikle bir 'getto' oluşur. 'Getto' sözcüğü bir yere bir tarz bakımından kendilerini bağlı hisseden insanların yerleştiği bir mahalle anlamına gelir. Gayet normal bir durumu gösteren 'Getto' sözcüğünün Almanca'da menfi bir anlamı vardır.¹⁴ Ancak, içgöçlüler için bu Getto kavramı mutlakla nispet bir anlam taşımaktadır. Bu eski bir taleptir. "Ayrılanma (segregation), içgöçlüler ve yerliler arasındaki hoşgörü için sanki önşart olup yeni içgöçlülerin özelliklerini korumalarına imkan verir."¹⁵

Bir getto, ne bir gecekondu mahallesi, ne de yalnız içgöçlülerin yerleştiği bir bölge olmamalıdır. İçgöçlülerin alt yapı tesisleri kolaylık sağlamak için yerleşme yerlerinden fazla uzak olmamalıdır. İçgöçlülerin başlangıç devrinde gettolar çok faydalıdır. Daha doğrusu, Getto, menşe memleket ile gidilen memleket arasındaki göç sürerken önemlidir, ancak ikinci ve üçüncü kuşağın (burada toplumsal bir anlamda kuşak, bkz. yukarıda s.24) içgöç sırasında oluşur. Hemşeriler, arkadaşlar ya da akrabalar sonradan çağrıldığında ise alt yapı tesisleri kurma arzusuyla en az orta vadeli bir yerleşme kararı verilir. Ancak oturma süresine bağlı olarak kesin içgöçü karar verenlerin sayısı artarsa, o zaman, etnik bir grup içinde bir dereceye kadar yer yakınlığı ilkesinden vazgeçmeden, gettodan ayrılma süreci başlar.¹⁶ Getto alt yapıları ile kültürel bağın hissedildiği anayurda ilişkiler kurulmuş yerdir. Getto, evsahibi memleket ile ana memleket arasında bir rotasyon sağlarken içgöçlülerin varış noktası ve geriçöçlülerin çıkış noktasıdır.¹⁷ Bu rotasyon genellikle yalnız küçük bir yan grup için geçerlidir. Böylece, ana memleketler, yurt dışında entegre olan etnik grupların devamlı parçalı bir göçünü gözönünde tutmalıdır. Bir grup çeşitli sebeplerden dönüş yaparken, başka bir grup, ev sahibi memleketlerin izniyle, hazır olan gettolara göç yapar. Böylece F. Almanya'daki ekonomik durum iyi de olsa, bir yandan her zaman Türkiye'ye dönüş yapan bir kısım olacak, diğer yandan da Almanya'ya içgöç yapan Türkler olacaktır.

İntegre olan bir içgöçlü grubun alt yapılarının bu grubun kültürel özelliklerini tutma işlevini yerine getirip getirmediği sorusu dördüncü ve beşinci kuşak oluşunca belli olur. Dördüncü ve beşinci kuşaktan bazı üyelerin etnik grubu terk etmesine engel olunup olunamayacağı önemli değildir. Bu tamamen engellenemez. Önemli olan, altyapı tesislerinin, terk etmek istemeyenlere anakültürde uygun bir

13. Ve görünür ki, Federal Almanya bu görevi yerine getirmekte başarılı olmamıştır. Hatta, hangi tipinin seçilmesi gerektiği sorusuna dahi bir cevap bulunmamıştır. Bkz. J. Meyer-Ingwersen/R. Neumann/ M. Kummer (1977) s. 103 ve sonrası. Bu eserde 6 tane mümkün olan okul modeli anlatılmaktadır. Aynı zamanda, devlet dairelerinde ne kadar planlama anarşisi olduğu da gösterilmektedir.
14. Yani, kendilerinden etek silmek istedikleri insanlara tahsis edilen bir yer için kullanılır. Eskiden özellikle Yahudiler bir Getto'da oturmaya zorlanmıştır.
15. Bu görüş F. Heckmann'ın (1980; 106) L. Wirth: The Ghetto (Chicago, 1928) kitabından alınmıştır.
16. Almanya'daki Türkler hakkında bu gibi bağlantılar (F. Heckmann (1980; 106 - 110) ABD'nin durumuyla karşılaştırılarak (U. Newman (1980; s.87 ve sonrası A. Schrader), ve I/ B.W. Nikles/H.Griese (1979;27) de tartışılmaktadır.
17. Bu durum ABD'de Avrupa'dan gelen göçler bakımından, çok daha büyük bir yer uzaklığı olmasına rağmen gözlenmiştir. Bkz. F. Heckmann (1980;110-111).

toplumsallaşmayı sağlayıp sağlayamayacağı sorusudur. Örnekler gösterir ki, bu esasen mümkündür. Bunun, F. Almanya'daki Türkler için mümkün olup olmadığı başka bir sorudur.

İçegöçlü grubun gerekli olan altyapı tesislerini kendisinin kurabilmesi, hatta kurmasının gerekliliği bir entegrasyon özelliğidir, zira ancak bu grubun kendisi bir altyapı tesisinin gerekli olup olmadığı hakkında bir karar verebilir. Alman toplumu tarafından fazla yardım almadan F. Almanya'daki Türkler kolay olmayan şartlar altında birçok şeyler kurmuşlardır. Başka örnekler, ve gerekli olan alt-yapıları etnik grupların kendilerinin kurduğunu gösterir. O halde, Almanya'daki Türkler için entegrasyon sürecinde bir çeşit düzenin gerekli olup olmadığı sorusu anlamlı değildir. Onlar kendilerine yardım edebilirler. Türklerin kendi entegrasyon çalışmalarında engellerle karşılaşmış karşılaşmadıkları sorusu söz konusu olmalıdır.

Gerçekten bu bakımdan Almanya'daki Türklere engel olunmaktadır. Yanlış bir eğitim siyasete bile bir engeldir. Bir de, ecnebi kanunlarındaki emniyetsizlik, dernek, ticarethane, müessese v.s. kurarken çıkarılan zorluklar böyle engellere örnektir. Bundan başka, Alman halkının büyük bir kısmı çok yerde görünen entegrasyon belirtilerini hoş görmeğe hazır değildirler. Hatta ecnebi kanununda şöyle bir madde vardır: "Fazla dikkati çeken, göze batan ayrıntılar (Alman dizgelelerinden) olmamalıdır." ¹⁸ Bu nokta üzerinde daha fazla durmak istemiyorum, yalnız bir kere daha entegrasyonun, yardımın eksik olduğundan değil, engeller bulunduğundan zor olduğunu vurgulamak isterim. Bu bakımdan, F. Almanya'daki durum iyi değildir.

Ana memleketin toplumundan da entegrasyonun gerçekleşmesi için bir yardım ya da düzen gerekmez. Söz konusu etnik grup anavatan ile gereken ilişkileri kendisi kurar.

(2). 'Entegrasyon' kavramının tersi, 'Akültürasyon' kavramıdır. Akültürasyon içegöçlünün anakültürünü kaybederek içegöç ettiği toplumun düzğü ve değerlerini kabul edip özümleştirdiği bireysel bir süreçtir. Almanya örneğinde bu süreç için başka bir sözcük: "Almanlaşma" vardır. Kültür farkı arttıkça bu süreç zorlaşır, onun için, F. Almanya'daki Türklerin çoğu için bir 'Almanlaşma' mümkün olmayacaktır. Bir kişi, yalnız toplumsal bir ilerleme imkanı, yani kendi kültürel özdeşiminden vazgeçmeye karşılık olan bir ikramiye görürse, bir akültürasyon sürecine girmeye karar verir. ¹⁹ Bu sebepten dolayı da toplumsal durumları ve ilerleme şansları sınırlı olduğundan Türklerin çoğunluğundan bir akültürasyon süreci beklenmemelidir. Beklenen ikramiye iyi görünen bir toplumsal ilerleme ya da mali durumun düzelmesi olmalıdır. Onun için, Türkler akademik ya da serbest meslekte akültüre olabilirler. Başarılı bir toplumsal ilerlemenin sonucu olan bir akültürasyon olduktan sonra, Türkiye'ye dönme kararı zor verilir. Bu şahıs kümesinin en-büyük kısmı Türkiye için – maalesef – kayıp olur.

Entegre olan etnik gruplarda kuşakların sayısı arttıkça üyelerinin akültüre

18. Bkz. W. Kissrow (1978:202). Ancak, bu madde Almanya'da devamlı ikamet hakkı olmayanları kapsar.

19. Bu nokta G. Endruweit (1981) s. 264'de vurgulanır.

olması imkanı da artar. Bu nihayet uzun vadeli bir etnik gruba hâlel getirebilir.

(3). Asimilasyon, göç edilen memleketin toplumunun düzgülerine yüzeyle uyarak, ona göre davranış tarzları öğrenip özde ise anakültürün düzgi ve değerlerini tutarak kültüre tabi bir toplumsal değişim sürecidir. Asimilasyon süreci, ancak belirli bir zaman sürebilir.²⁰ Asimilasyon süreci, ancak belirli bir zaman sonra özümleşmeğe başlayarak akültürasyona çevrilme ihtimali vardır. Ancak, asimilasyon belirli alanlarla sınırlı olursa, akültürasyon süreci başlamaz. Entegre olan gruplarda asimilasyon, tüm toplumun üyeleri ile iletişim gerekli alanlarla sınırlı kalır. Bu, olumlu bir anlamda, bir toplumda başarı şansları sağlayabilmek için uyum olarak en küçük dereceli asimilasyondur. Ama bu asimilasyonda zamanla özümleşecektir. Bunun sonucu ise bir akültürasyon süreci değil, fakat — aşağıda açıklanacağı gibi — bir enterkültürasyonu başlatır. Böylece, asimilasyon, entegrasyonun tamamlanması olup hatta yeni içegöç yapan etnik grup ile evsahibi toplumun bazı kısımları arasında karşılıklı bir asimilasyona neden olabilir. (Bir de bunun sonucu olarak, karşılıklı bir enterkültürasyon da mümkündür).

Almanya'daki Türklerin bir akültürasyon baskısı altında olmadıkları iddia edilebilir. Almanlaşmaları, yani Alman hayat tarzını kabul edip kendilerini Alman kültürüne bağlı hissetmeleri beklenmemektedir. Onlar, bir asimilasyon baskısı altındadırlar, demek ki, mümkün olduğu kadar göze çarpmamaları istenmektedir. Bir akültürasyon baskısı olmadığını şu gerçekler gösterir: İlkin, bir akültürasyon baskısı ile bağlı olan içegöç ve yerleşme baskısı yoktur, bilakis, bir dönüş baskısı bile vardır. Bir de, toplumsal ilerleme şansları sağlanmaktadır, bilakis, "Yabancı çocuklarının çoğunluğu, Almanya'da bir şans eşitliği olduğuna inanmazlar."²¹ F. Almanya'daki Türklerin durumunda entegrasyon ve akültürasyon mümkün olmamakla beraber kuvvetli bir asimilasyon baskısı vardır. Fakat, asimilasyon zaman bakımından sınırlı bir süreç olduğuna göre asimilasyon tamamlandıktan sonra ne olacağı sorulmalıdır.

(4). Enterkültürasyon, göç edilen memleketin kültürünün bazı düzgi ve değerlerinin kabul edildiği, anakültürün bazı düzgi ve değerlerinin tutulduğu bir değişim sürecidir. Bu süreçte, kısmi bir akültürasyon da görmek mümkündür. İçegöç yapılan memlekette ikamet sürerken bütün etnik grupta enterkültürasyon görünümü fark edilir. Bu enterkültürasyonu, entegre olan etnik grupların, tüm toplumun üyeleri ile iletişiminin gerekli olduğu alandaki asimilasyon süreci yüzünden olur. Sonuçta kısmen akültürasyon olarak asimile olan düzgüler gittikçe özümleşir. Bu süreç, ciddi problemler çıkmazsa, ya da çatışmasız geçerse, o zaman anakültür ve içegöç yapılan memleket arasında bir birleşim (sentez) olur. Grup, tüm toplum

20. G. Endruweit (1981) makalesinde bununla ilgili olarak "asimilasyon için bir tiyatro aktörünün yetenekleri gerekir, yalnız 'herkesin Feli Krull gibi olması mümkün değildir' (s.264)" der. (Felix Krull, Thomas Mann'ın bir romanında dünyayı numara yaparak gezen bir kahramandır.)

21. Bkz. G. Wilpert (1981:295) bir araştırmasında bu şüphenin Türk çocuklarında çok kuvvetli olduğunu görmüştür.

içinde hala etnik bir gruptur, yalnız, onun kültürel düzgi ve değerleri gittikçe anavatakdakilerden farklı olmuştur. Böyle başarılı bir enterkültürasyon süreci, etnik grubun üyelerinin akültürasyon yüzünden bir zarar görmesini engeller.

Ancak, iki kültürün biresimi olan bu iyi durum, F. Almanya'nın gerçeği değildir. Orada, artık hiç bir memleketin anavatanı olmadığını hisseden biresimsiz enterkültüre olan Türkler görülmektedir. Örneğin, anamemleketinin kültürel düşüncelerine göre olan aile adetleri ya da çocuklarının eğitiminden Türkler genellikle vazgeçmezler. Yani, bu bakımdan akültüre olmak için ne istek ne de yetenek vardır. İş ya da tüketim adetleri alanında durum başkadır.²² Her Türk'ün Almanya'daki işini sevdiğini söyleyemeyiz, ama F. Almanya'daki meslek hayatını işleten dizge, ona bağlı olan hak ve vazifelerle beraber ister istemez kabul edilip özümnenir. Birey Alman şartlarına ve kendi yeteneğine göre problemsiz bir işgücü olarak birinin emrine verilebilir. Bir Türk-Alman çarşısında bulduğu ile yetinir. Bu bakımdan bir Türk kendini Almanya'da kendi vatanındaymış gibi aile üyesi ya da çocuklarının eğitici olarak ise, yabancı gibi hisseder. Türkiye'ye döndüğü zaman ise alışılan bir aile ve eğitim çevresi bulmakla beraber iç çarşığı yetersiz bulur, çalışan insan olarak Türkiye'ye yabancılaşarak Türk iş yerlerindeki çalışma şartlarından memnun kalmaz.²³ Bu ancak bir örnektir. Enterkültürasyon süreçleri bireylere göre değişebilir. Fakat Almanya'daki hemen her Türk'ün böyle bir enterkültürasyon süreci altında olduğunu görebilmek için fazla araştırmak gerekmez. Biresimsiz enterkültürasyondan çıkan ruhsal baskı, ruhsal hastalıklar ya da normal olmayan hareketler, cinayet dahil, iyi bilinmektedir. Bunlar, çözülmemiş bir kültür şoku ile beraber, bir akültürasyon sürecine yol açmayan, bir asimilasyon baskısının sonuçlarıdır. İlgili olan kişiler, biresimsiz enterkültürasyon sürecinden, engeller olmakla beraber entegrasyon süreci imkanları arayarak ya da büyük başarısızlık tehlikesi olmakla beraber bir akültürasyon kararı vererek kaçmaya çalışır. Enterkültüre olduğundan yurda dönüşten korkar, kesin içegöç kararı zorlaşır. Özellikle dördüncü kuşak için böyle bir tehlike vardır ki, ancak enterkültürasyon, ya da akültürasyonu seçebilir, zira bu kuşak için anakültürü korumak amacıyla alt yapılar kurmak çok zor olacaktır.

Bu durumun tasvirinden birçok şeyler çıkarılır. Her halde, bu durum Alman toplumu için değil, ilgili olan kişiler için toplumsal bir problem olacaktır. Alman toplumu için, ancak Alman toplumunun çıkardığı engellerden toplumsal bir problem çıkabilir, çünkü ilgili çıkardığı engellerden toplumsal bir problem çıkabilir, çünkü ilgili olan kişiler bu hareketlere karşı koyabilirler. Bu bakımdan 'sosyal bomba' lafı tamamen yanlış değildir.

F. Almanya'da Türkler tarafından yapılabilen toplumsal değişim süreçlerinin ancak bir Alman sorunu olduğu bellidir. Ne akültürasyon, ne asimilasyon, ne enterkültürasyon sürecine müdahale etmeğe Türk Toplumuna ya da Türk kuruluşları

22. Bu konu için bkz. G. Endruweit (1981;264).

23. Endruweit (1981) makalesinde bütün personele yayılacak bir memnuniyetsizlik olacağı korkusundan Türk işverenlerinin bazılarının dönüş yapanları işe almadıkları bildirmektedir. (s.264).

için nesnel bir sebep yoktur. Ancak, en iyisi olan bir entegrasyon durumu varsa, o zaman Türkiye'den gelen bir yardım Almanya'daki Türklerin isteği üzerine faydalı olur. Bu bakımdan, Türk Toplumunun F. Almanya'daki Türklere ilgili olan sorunlara gösterdiği ilgisizlik gayet normaldir.

Yalnız, Türkiye'den gelen manevi bir desteğin faydasız olacağı söylenemez. Bir de, Türkiye'de bu sorunların bilinmediği doğru değildir. Bununla birlikte bu göç sürecine müdahale etmeğe Türkiye'den imkan vardır. Almanya'daki Türkler için şimdiki halde eğer Türkiye'ye bir dönüş çekici bir alternatif olursa en faydalı durum olurdu. Bütün Almanya'daki Türkler için mümkün olan bir dönüş, Alman toplumunun tutumunu değiştirmesini gerektirecek esaslı bir ihtar olurdu. Maalesef, Türkiye şimdiki bu gibi büyük sayıda dönüş yapanlar için böyle çekici bir alternatif sağlayamaz. Yukarıda gösterilen duruma nazaran belirli kişiler için çekici dönüş imkanları olup olmadığı ve böyle imkanların nasıl gerçekleşebileceğini düşünmenin faydası vardır. Böyle imkanların, Türkiye'de şimdi hakikaten gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir örneği vererek son birkaç noktaya değinmek isterim.

Türkiye'de 'Anadolu Liseleri' adı altında Almanca ders programları olan örgün okullar kurulmaktadır. Hatta, Almanca ders verecek bir Teknik üniversite bile planlanmaktadır, bir de Türk üniversitelerinde Almanca bölümlerinin sayısı arttırılmaktadır. Bu gibi projelerin lehine birkaç sebep vardır. Öğrencilere bu programda Türk standardına göre iyi meslek şanslarına yol açarak akademik bir işe imkan verecek bir eğitim sunulur. Böylece, çekici bir alternatif vardır. Ayrıca, planlara göre, bu eğitim programına giriş ancak başlangıçta Almanya'da başarılı bir toplumsallaşmadan sonra mümkündür. Böylece, Almanya'da Alman örgün okullarında belirli bir zaman için başarılı bir eğitim gören, ama Almanya'daki belli olmayan durum yüzünden başarıyı sonuna kadar tutup sonra aynı eğitimi gören bir Alman gibi aynı meslek şanslarına sahip olacağından şüphe eden bir Türk öğrencisi Türkiye'de Almanca bir eğitim sistemine transfere hakikaten çekici bir alternatif olarak bakabilir. Türk toplumunun avantajı, bu gibi öğrencilerin başlangıçta başarı ve yeteneklerini ispatladıklarıdır, yani, bu öğrenciler sonra Türkiye'nin aydın kesimi içinde olacaklardır. Nihayet, bu gibi bir eğitim dizgesi içinde iyi re-akültürasyon²⁴ şartları vardır. Bu eğitimi gören öğrencilerin okul yılları aynı re-akültürasyon sorunlarına sahip olan diğer öğrencilerle beraber kalmaları bu sorunun halledilmesinde faydalı olur. Almanya'da ve Almanya'daki örgün okullarda kazandığı Almanca bilgileri Türkiye'de kullandığı için, ve bu Almanca yetenekleri başarı için önemli olduğundan da çok faydalıdır.

Bu öğrenciler Almanya'da bir enterkültürasyon sürecinin altındadırlar. Bu enterkültürasyonun dilsel tarafı da vardır. Çünkü dil bakımından da öğrenciler kendilerini hiç bir memlekette kendi anavatanlarındaki gibi hissetmezler. Anadil olan Türkçe aile ilişkileri ve tatil zamanında Türk vatandaşlarla ilişkiler de kullanmayla sınırlı kalırken, Almanca batılı endüstri toplumlarıyla ilgili olan alanlarda kullanılır. Böylece bir durum oluşur ki, Türkçede söyleyebildiklerini Almanca'da

24. Yani, Türkiye'ye bir akültürasyon. 'Re-entegrasyon' terimini kullanmıyorum, çünkü dönüş yapanların Türkiye içinde bir etnik grup olması söz konusu değildir.

söyleyemez ve bunun tersi geçerlidir. Onun için, Alman okul sisteminden Türk okul sistemine transfer olan bir Türk öğrencisi için, Almanca'da verilen ders imkanı başlangıçta okulsal eğitimin arızasız devamı için şarttır.

Yalnız, re-akültürasyon sürecini bir tehlikeye sokmamak için Almanya'dan getirilen durum Türk okullarında devam ettirilmemelidir. İkidilli bir eğitim ilkesi şu olmalıdır: Bir öğrenci her neyi Almanca ile ifade edebilir ise, onu Türkçe ile de ifade edebilmelidir, ve ideal olarak, tersi de mümkün olmalıdır.

Bu dil sorunu, anlattığımdan çok daha karmaşıktır. Bu konuyu bu makalede daha fazla uzatmak istemiyorum. Bu dil sorununun Almanya'daki Türklerin kültüre tabi olan toplumsal değişiminin bir tarzına, yani, enterkültürasyona bağlı olduğu görülebilir. Bu durum, Almanya'daki Türkleri bütün dilsel sorunları için geçerlidir. Yukarıda anlatılan toplumsal bağımlılıklara bakmadan Almanya'daki Türklerin dilsel sorunlarını yalnız anlatmak bile mümkün değildir, nerede kaldı ki bu sorunları halletmek.

KAYNAKÇA

J. Blaschke/K. Greussing (Eds) (1980): "Dritte Welt" in Europa. Probleme der Arbeitsimmigration — Frankfurt/Main.

K. Ehlich (1981): Spracherfahrungen — Zu Spracherwerbmöglichkeiten und Bedürfnissen ausländischer Arbeiter. Bkz.: P.H. Nelde/G. Extra/M. Hartig/M.—J. de Vriendt (Eds) (1981) s.23—40.

G. Endruweit (1981): Integration oder Interkulturation? — bkz.: "Zeitschrift for Kulturaustausch" dergisi 31/3, s.261—267.

H. Harbach (1976): Internationale Schichtung und Arbeitsmigration — Reinbek bei Hamburg.

F. Heckmann (1980): Einwanderung als Prozess — bkz.: J. Blaschke/K. Greussing (Eds) (1980), s. 95—125.

W. Kissrow (1978): Ausländerrecht — Köln.

B. Malinowski (1975): Eine wissenschaftliche Theorie der Kultur — Frankfurt/Main.

J. Meyer —Ingwersen/R. Neumann/M. Kummer (1977): Zur Sprachentwicklung türkischer Schüler in der Bundesrepublik. 2 cilt — Kronberg/Ts.

P.H. Nelde/G. Extra/M. Hartig/M.—J. de Vriendt (Eds) (1981): Sprachprobleme bei Gasterbeiterkindern — Tübingen.

U. Neumann (1980): *Erziehung Ausländischer Kinder. Erziehungsziele und Bildungsvorstellungen in türkischen Arbeiterfamilien* — Düsseldorf.

A. Schrader/B. W. Nikle/H. M. Griese (1979): *Die zweite Generation. Sozialisation und Akkulturation Ausländischer Kinder in der Bundesrepublik* — Königstein/Ts.

S. J. Shaw: (1971): *Das Osmanische Reich und die moderne Türkei* — bkz.: *Fischer Weltgeschichte*, 15. dtl: *Der Islam II* — Frankfurt/Main: s. 24—159.

C. Wilpert (1981): *Die grosse Kluft zwischen Wunsch und Wirklichkeit* - bkz.: *"Zeitschrift für Kulturaustausch"* dergisi 31/3, s. 292—298.